

Oulun seudun eteläpohjalaiset – maakuntalauluilta 14.10.2017

Matti Lehtinen Hiukan maakuntalaulujen taustoista

Suomen Kuvalehdessä julkaistiin 15.9.2017 Jukka Ukkolan pakina *Maakuntalaulu-uudistus*, joka oli saanut aiheensa Helsingin Keskustan puheenjohtajan Ville-Veikko Rantamaulan Uuden Suomen verkkosivuilla julkaistusta kirjoituksesta. 26.8.2017 Rantamaula todellakin kirjoittaa, että "Maakuntalaulut ovat nykyihmiselle täysin absurdeja" ja että "niihin on vaikea enää samaistua tai kokea yhteenkuuluvuuden tunnetta. – – – Maakunnat ja siellä asuvat artistit/taiteilijat voitaisiin haastaa uudistamaan 100 vuotiaan Suomen kunniaksi maakuntalaulut. Mitäpä jos Nightwish vastaisi karjalaisten laulusta, Antti Tuisku Lapin, Cheek ja Elastinen Uudenmaan ja Ville Valo Helsingin?"

Ei uutta auringon alla. Maakuntalaulujen taustat ovat olleet monenkirjavat eivätkä laulut aina ole olleet yhteisesti hyväksytyjä tai itsestään selviä. Mutta ei maakuntakaan ole kovin yksiselitteinen asia. Olemme aikanaan oppineet, että Suomessa on yhdeksän historiallista maakuntaa, yhtä monta kuin leijonavaakunassa ruusukkeita. Mm. Sakari Topeliuksen Maamme-kirjan opetuksia on, että maakuntamme olisivat Ahvenanmaa, Varsinais-Suomi, Satakunta, Häme, Uusimaa, Karjala, Savo, Pohjanmaa ja Lappi. 2000-luvun alun mukainen jako näkyy esimerkiksi valtateiden varrelle pystytetyistä maakunnanrajamerkeistä. Näiden mukaan Suomi jakautuu 20 maakuntaan. Vireillä olevan aluehallintouudistuksen yksi pulmakohta on maakuntajako. – Kustaa Wilkuna esittää vuonna 1964 ilmestyneessä *Kihlakunta ja häävuoode* -teoksessaan vankkoja perusteluja sille, että *Maakunta* on sana, jota tulisi käyttää erisnimenä siitä osasta Etelä-Pohjanmaata, jossa puhutaan varsinaista Etelä-Pohjanmaan murretta.

Myös siitä, mitkä ovat maakuntalauluja, esiintyy vaihtelevia mielipiteitä. 1900-luvun alun ja 1930-luvun suurissa tietosanakirjoissa ei ole ollenkaan hakusanaa maakuntalaulu, mutta 1960-luvun alun Otavan Isossa tietosanakirjassa Keijo Virtamo luettelee 28 maakuntalaulua (35, jos saman runon eri sävellykset lasketaan mukaan). Sama kirjoittaja on tehnyt hakusanan maakuntalaulut myös Weilin & Göösin Suureen musiikkietosanakirjaan (1991); nyt lauluja on 19. WSOY:n mainio Fakta 2001 -tietosanakirja vuodelta 1984 listaa 14 maakuntalaulua, Wikipedia (luettu 14.10.2017) samoin. (Wikipediassa esitetään, että Hämeen maakuntalauluksi on vuosikymmenten mittaan ollut lähes 20 tarjokasta.)

Maamme

Olemme oppineet, että kansallislaulumme *Maamme* esitettiin ensi kerran ylioppilaiden Flooran-päivän juhlassa 13.5.1848 "*Kumtähden kentällä*". Kumtähti, Gumtäkt, on nykyään Kumpula, ja laulun esityspaikka on lähellä nykyistä Helsingin yliopiston Kumpulan kampusta, Hämeentien ja Koskelantien risteyksessä. Siellä on myös tapahtumasta kertova muistomerkki. Historioitsijat, jotka usein ottavat tehtäväkseen yleisesti hyväksytyjen tosiasioiden kumoamisen, ovat kuitenkin tulleet siihen tulokseen, että laulu laulettiin jo silloin, kun ylioppilaat vaelsivat kulkueena Kumpulaan, ehkä noin Pitkänsillan tienoilla.

Maamme, *Vårt land*, on *Johan Ludvig Runebergin* (1804–77) runo. Se on joulukuussa 1848 ilmestyneiden *Vänrikki Stoolin tarinoiden* ensimmäisen vihkon johdantoruno. Runossa on 11 säkeistöä, joista yleensä lauletaan ensimmäinen ja viimeinen. Suurin osa runosta on kuitenkin kirjoitettu keväällä 1846 ja painettukin tuolloin. Säkeistöissä 2 – 10 kuvaillaan Suomen luontoa, maan köyhyyttä, kansan kärsimyksiä ja sitä, että kaikista puutteistaan huolimatta kotimaa on armain ja kallein. J.W. Snellman arvosteli Maamme-laulua jokseenkin ankarasti "liian vaatimattomasta ja laimeasta" kansallistunteesta.

Maamme-laulun suomenkieliset sanat perustuvat *Paavo Cajanderin* (1846–1913) käännökseen. Cajander oli Helsingin yliopiston suomen kielen lehtori, mutta hän on jäänyt historiaan ennen kaikkea suomentajana. Cajander mm. suomensi kaikki Shakespearen näytelmät.

Runeberg sävelsi itse Maamme-laulun jo vuonna 1846. Sävelmä ei kuitenkaan vakiintunut käyttöön. Maamme-laulun tunnettu sävellys on *Fredrik Paciuksen* (1809–91). Hampurissa syntynyt Pacius tuli Helsinkiin – loppuiäkseen – vuonna 1834. On esitetty, että Maamme olisi itse asiassa sovitus saksalaisesta kansansävelmästä, joka tunnetaan ylioppilaslauluna *Papst und Sultan* (Paavi ja sulttaani). Ainakaan maallikon korvaan sävelmien yhteiset piirteet eivät ole kovin ilmeisiä.

Savolaisen laulu

Savolaisen laulu on *A. Oksasen* eli Kuopiossa syntyneen *August Ahlqvistin* (1826–89) kirjoittama. Nykymaailma muistaa Ahlqvistin sinä ilkeänä suomen kielen professorina, joka perusteellisesti teilasi Aleksis Kiven *Seitsemän veljestä*, mutta Ahlqvist oli kuitenkin myös merkittävä suomen kielen kirjallisen käytön pioneeri. Savolaisen laulu esitettiin ensi kerran Helsingin ravintola Kaisaniemessä 9.12.1852 tilaisuudessa, jossa lakkautettu Savo-Karjalainen osakunta vietti päättäjäisiä – ylioppilasosakunnat oli tuolloin viranomaismääräyksellä lakkautettu. Savolaisen laulun yleisrakenne on aika lailla sama kuin Maamme-laulun. Luonnon kauneutta, kansan kovia kohtaloita ja sotilaskuntoa kuvataan. Lisänä on viides säkeistö, joka on omistettu savotaren ihanan katseen ylistykselle.

Savolaisen laulun säveltäjä on *Karl Collan* (1828–71). Collanin oli Savosta syntyisin, samasta Iisalmen pappilasta kuin myöhemmin *Juhani Aho*. (Collanin isän sanotaan olleen se pappismies, jonka kanssa Runebergin runon Sandels "rauhassa syö", vaikka Koljonvirran taistelu on jo alkamassa.) Collan ei ollut päätoiminen muusikko. Hän opiskeli kirjallisuutta, väitteli tohtoriksikin (Serbialaisista kansanlauluista!), ruotsinsi Kalevalan ja ansaitsi leipänsä Helsingin yliopiston kirjastonhoitajana. Collanin sävellyksistä ovat tunnetuimpia *Sylvian joululaulu* ja *Vaasan marssi*. Collan oli Paciuksen vävy. Hän kuoli melko nuorena Helsingissä koleraan.

Hämäläisen laulu

Hämäläisen laulun kirjoitti *J(uhana) H(enrik) Erkko* (1849–1906). Jyväskylän seminaarin opiskelija oli sairastelujensa vuoksi saanut pitkän loman. Sen tuloksena syntyi runokokoelma *Runoelmia* (1870), johon kahdeksansäkeistöinen Hämäläisen laulu sisältyy. August Ahlqvist arvosteli runoa ankarasti, erityisesti siksi, että se on lähes kopio Savolaisen laulusta. Toinen Erkkoa johdattanut esikuva on ollut Aleksis Kiven runo *Suomenmaa*. Erkon asenne on kuitenkin astetta vähemmän sotainen kuin Runebergin ja Oksasen. Tämän voi aistia siitä ehdollisen muodon käytöstä ("jos toimeen tartutaan"), joka usein otetaan esiin hämäläisen jalkailun osoituksena. Sanan "jos" tilalla lauletaan usein "kun".

Hämäläisen laulun sävelmän on sovittanut Jyväskylän seminaarin ensimmäinen ja pitkäaikainen musiikinopettaja *Erik August Hagfors* (1827–1913), väitellyt lääketieteen tohtori. Hän otti musiikin jokseenkin suoraan saksalaisesta laulusta *Treue Liebe*; tähän *Wilhelm Hauffin* (1802–27) runoon oli *Friedrich Silcher* (1789–1860) sovittanut kansanlaulun *Ich hab ein kleines Hüttchen nur* melodian. Useat lähteet mainitsevatkin Silcherin Hämäläisen laulun säveltäjäksi. Hagforsin sovittama saksalaissävelmä on jäänyt "viralliseksi", vaikka Hämäläisen lauluun on kirjoitettu useita muitakin melodioita. Yksi niistä on Hagforsin nuorimman velipuolen, Myrskylän kirkkoherran *Erik Wilhelm Hagforsin* (1863–1951) sävellys. Hämäläisen laulu esitettiin ensimmäisen kerran Jyväskylän seminaarissa 15.6.1871.

Kymmenen virran maa

Laulun sanat ovat *A(ukusti) V(aldemar) Koskimiehen* (1856–1929). Alkuaan ne olivat keskimäinen osa *Prologiksi* kutsutusta runoteoksesta, joka lausuttiin 18.2.1899 siinä helmikuun manifestia vastustavassa juh-

lassa, jossa myös ensi kerran soitettiin Sibeliuksen Finlandia. Koskimies oli tuolloin vielä *Forsman*. Kun runoteos ilmestyi painettuna vuonna 1926, sen nimenä oli *Kainuulle*. (Kainuulla on aikanaan tarkoitettu koko Perämeren eli Kainuun meren ympäristöä. Lönnrotin suuressa Suomalais-Ruotsalaisessa sanakirjassa on "**kainu**, lågland; Öster- och Norrbottniska låglandet nedanom Lappska fjellen, Österbotten".)

Pihlajavedellä syntynyt mutta Isonkyrön pappilassa varttunut Forsman-Koskimies oli suomen kielestä väitellyt tutkija, mutta elämäntyönsä hän teki Normaalilyseon suomen ja ruotsin kielten yliopettajana.

Helsingissä syntyneen *Oskar Merikannon* (1868–1924) isä oli lähtöisin Kurikasta. Ei ole tarkkaa tietoa siitä, milloin Merikanto sävelsi Koskimiehen runon, mutta sen arvellaan tapahtuneen vuonna 1906. Ei tiedetä, että sävellys olisi tehty jotain tilaisuutta varten, eikä sitäkään, milloin ja missä se on ensi kerran esitetty. – Oskar Merikanto oli musiikin monitoimihenkilö, mutta varsinainen työpaikka hänellä oli Helsingin Johanneksen kirkon urkurina.

Laulun tekijöiden eteläpohjalaisista taustoista huolimatta kaikkiaan 12-säkeistöinen *Kymmenen virran maa* mieltyy Pohjois-Pohjanmaan lauluksi. Hyvin se sopii ainakin Etelä-Lappiinkin. Sen viidennessä säkeistössä luetellaan viisi virtaa: Kemi, Tornio, Ounas, Oulu ja Ii. Lakeuksia ei kuitenkaan mainita; Etelä-Pohjanmaan maakuntalaulu on *Vaasan Marssi*.

Karjalaisten laulu

Karjalaisten laulu on yhden miehen työtä. Sekä sanat että sävellys ovat Nurmeksessa syntyneen *P(ekka) J(uhani) Hannikaisen* (1854–1924). Jo 1881 Hannikainen julkaisi marssin *Karjalaisten laulu* Savo-Karjalaisen osakunnan kansanlaulujulkaisussa. Sanat oli sovitettu kansansävelmään, joka nykyään tunnetaan joululauluna *No onkos tullut kesä*. Huomattavasti myöhemmin, vuonna 1899, Hannikainen sai pyynnön tehdä laulusta sovitus kansanopiston laulukirjaan. Hannikainen kieltäytyi jyrkästi, "koska laulu on tekstin puolesta epäonnistunut". Mutta sitten hän kuitenkin ryhtyi työhön, muokkasi tekstiä ja kirjoitti uuden sävellyksen. Laulussa on seitsemän säkeistöä, mutta Hannikaisen omankin ohjeen mukaan niistä lauletaan ensimmäinen, kolmas ja seitsemäs. – Karjalaisten laulun sanoista voi halutessaan lukea kommentin Hämäläisen lauluun: kun Erkko kertoo "Hämeen viljavista pelloista", Hannikainen sanoo, ettei ole "maamme viljavaa". Viimeisten säkeistöjen "kurja Karjalamme" on aiheuttanut pahaa mieltä ja mm. esityksiä vaihtoehtoisista Karjalan maakuntalauluista.

P.J. Hannikainen suoritti maisterinopintonsa kemia pääaineenaan. Musiikinopetusta hän kertoi saaneensa kaikkiaan vain neljä tuntia. Hän seurasi kuitenkin E.A. Hagforsia Jyväskylän seminaarin musiikinopettajana. Hänen pojistaan ainakin neljä oli tunnettuja muusikoita.

Kesäpäivä Kangasalla

Sakari Topelius (1818–98) kirjoitti kesällä 1853 kuusisäkeistöisen runon *En sommardag i Kangasala* tavaltaan osana sarjaan, jossa maailmaa katsellaan kerttusen (Sylvia) silmin. Runo julkaistiin ensi kerran Topeliuksen toimittamassa *Helsingfors tidningar* -lehdessä. "Harjulän seljånne" viittaa Haralanharjuun, joka sijaitsee Suinulassa Kangasalan Vesijärven rannalla.

Gabriel Linsén (1838–1914) sävelsi runon johtamalleen *Värförening*-naiskoorolle vuonna 1864 yhtenä Topeliuksen Sylvian lauluista. Leipzigissäkin musiikkia opiskellut Linsén teki pääosan elämäntyötään Porvoon Kymnaasin laulunopettajana. Laulun suomenkieliset sanat on kirjoittanut *P.J. Hannikainen*.

Pirkanmaan liiton maakuntahallitus on vuonna 1995 nimennyt laulun Pirkanmaan maakuntalauluksi.

Nälkämaan laulu

Nälkämaan laulu on tilaustyö. Se tehtiin Kajaanin maanviljelysseuran toimesta nimenomaan Kainuun maakuntalauluksi ja se laulettiin ensi kerran seuran kokouksessa 21. joulukuuta 1911. Maanviljelysseura tilasi sanat *Ilmari Kiannolta* (1874–1970), Pulkkilassa syntyneeltä, mutta Suomussalmella suurimman osan elämästään vaikuttaneelta. Kianto oli antanut seuran sihteerille Huugo Linnalle vapaat kädet tehdä muutoksia, ja Oskar Merikannon sävellettäväksi annettu teksti poikkesikin melko lailla Kiannon alkuperäisestä runosta. Viimeisen säkeistön ilmauksesta "uskonto uus" käytiin vielä polemiikkia. Kianto sitä voimakkaasti puolusti. Kohta on vakiintunut muotoon "maausko uus".

Nälkämaan laulun voi lukea maastamuuton vastaisena propagandana. Muiden maakuntalaulujen sotaisuuden sijasta arvellaan vain, että "miekkaa ei tarvita". Ryöstäjien ja rapparien kaikkoaminen jätetään kehotuksen varaan.

Uusmaalaisen laulu

Uusmaalaisen laulu on syntynyt kilpailun tuloksena. J.H. Erko oli aikanaan kirjoittanut ja Oskar Merikanto säveltänyt *Uusmaan marssin*, mutta sitä ei pidetty onnistuneena. Eteläsuomalainen osakunta kääntyi vuonna 1911 *Jean Sibeliuksen* (1865–1957) puoleen ja pyysi tätä säveltämään Erkon runon uudelleen. Sibelius ei suostunut, vaan ehdotti uuden runon hankkimista. Osakunta julisti lokakuussa 1911 kilpailun maakuntalaulun tekstin saamiseksi. Sibeliuskin kuului palkintolautakuntaan. Tammikuussa 1912 päätettiin palkita *Kaarlo Terhin* (1872–1921) nelisäkeistöinen ehdotus. Se on maakuntalauluista ensimmäinen, jossa esiin tulee myös korkeampi sivistys. Sibelius sävelsi laulun jo tammikuussa 1912. Terhin runo ja Sibeliuksen vaikeana pidetty sävellys saivat kritiikkiä. Sekä Eino Leino että Johannes Linnankoski kirjoittivat Sibeliuksen sävellykseen oman runonsa, mutta Terhin teksti on jäänyt elämään.

Kaarlo Terhi oli kotoisin Uskelasta. Hän jätti opintonsa Jyväskylän seminaarissa kesken, kouluttautui sitten musiikinopettajaksikin, muttei ottanut vastaan opettajanvirkaa Helsingin normaalilyseossa, vaan palasi kotiseudulleen Saloon vapaaksi kirjailijaksi.

Satakunnan laulu

Satakunnalle oli 1900-luvun alussa sävelletty jo kaksikin maakuntalaulua. Eteläsuomalaisista osakuntaa seuraten myös Helsingin yliopiston Satakuntalainen osakunta ryhtyi vuonna 1912 järjestämään kilpailua uuden maakuntalaulun saamiseksi. Satakunnan lopullinen maakuntalaulu syntyi kuitenkin Länsi-Suomen kansanopiston juhannuksena 1912 pidettyyn 20-vuotisjuhlaan sävelletystä *Satakunnan laulusta*. Sen sanat kirjoitti opiston johtaja(tar) *Aino Voipio* (1883–1975) ja sävelsi Rauman seminaarin musiikin lehtori *Axel Törnudd* (1874–1923). 1930-luvulla virisi taas ajatus uuden maakuntalaulun saamiseksi kilpailun avulla. Kilpailu pidettiin ja voittajakin saatiin, mutta sota tuli väliin. Vuonna 1948 Satakunnan maakuntaliitto teki virallisen päätöksen, jonka mukaan Voipion ja Törnuddin laulu on Satakunnan maakuntalaulu. Liitto päätti myös, että alkuaan kuusisäkeistöisestä laulusta lauletaan kolme säkeistöä ja teki pieniä muutoksia sanajärjestykseen.

Viipurissa syntynyt Aino Voipio ehti toimia usean kansanopiston opettajana ja päätyi viimein Tuusulan kotitalousopiston johtajaksi. Hän kirjoitti useita kasvatusopin alaan kuuluvia kirjoja, mm. *Kotisivistyksen alkeita*. Axel Törnudd oli syntynyt Tampereella, mutta hänen isänsä *Anders Törnudd* oli pitkään Lapuan kirkkoherana. Törnudd-suku on alkuaan Tyrnävältä.

Varsinaissuomalaisten laulu

Varsinaissuomalaisten laulu on esitetty ensi kerran Varsinais-Suomen Nuorisoseurain Liiton kesäjuhilla kesäkuussa 1915. Sävellys oli Halikon lukkarin *Toivo Niemisen* (1884–1944). Nieminen siirtyi 1921 Suomalaisen oopperan solistiksi ja otti nimekseen *Toivo Louko*. Toivo Louko oli syntyisin Jalasjärveltä. Yksi hänen parhaita osiaan oli Jussi *Leevi Madetojan* oopperassa *Pohjalaisia*. Varsinaissuomalaisten laulun sanat ovat

Väinö Kulo. Kulo oli Loimaalla syntyneen, pääasiassa lehtimiehenä toimineen *Väinö Kolkkalan* (1883–1952) kirjailijanimi.

Varsinaissuomalaisten laulussa on samoin kuin Uusmaalaisten laulussakin noteerattu luonnon ja kansan ohella myös sivistys. "työn ja tiedon puistot".

Keski-Suomen kotiseutulaulu

Keski-Suomen kotiseutulaulu on ilmestynyt vuonna 1927 *Martti Korpilahden* (1886–1938) koululaulukoelmassa *Varpunen*. Runo on Korpilahden oma, mutta sävel ruotsalaisen *Ivar Widéenin* (1871–1951) laulusta *Hembygdssång*, joka on sävelletty vuonna 1910. Keski-Suomen maakuntalauluksi on ollut tarjolla useita muitakin vaihtoehtoja.

Martti Korpilahti oli syntynyt Korpilahdella. Hän oli kansakoulunopettajana Jyväskylässä. Ivar Widéen toimi kirkkomuusikkona, mm. Skaran tuomiokirkon urkurina. Tunnettu virsi *Ystävä sä lapsien* on hänen säveltämänsä.

Kymenlaakson laulu

Kymenlaakson laulun sanat on kirjoittanut Kouvolan yhteislyseon rehtori *Aukusti Simelius* (1882–1959) vuonna 1934. Kymenlaaksolla oli jo vuodesta 1898 ollut *Emil Genetzin* (1852–1929) säveltämä ja *A.V. Koskimiehen* kirjoittama *Kymenlaakson laulu*, mutta siihen ei oltu tyytyväisiä. Erinäisten vaiheiden jälkeen Simeliuksen runo annettiin *Uuno Klamin* (1900–61) sävellettäväksi.

Uuno Klami oli syntynyt Virolahdella. Hänet valittiin vuonna 1959 vanhaan Suomen Akatemiaan säveltäiteen edustajaksi *Yrjö Kilpisen* jälkeen.

Vaasan marssi

Etelä-Pohjanmaan maakuntalauluksi vakiintunut *Vaasan marssi* on *Sakari Topeliuksen* kirjoittama ja *Karl Collanin* säveltämä. Vaasan kymnaasi oli kaupungin palon takia ollut kymmenen vuotta evakossa Pietarsaaressa, ja paluu Vaasaan tapahtui 1863. Tätä juhlistamaan koulun toverikunta päätti tilata koulun entiseltä oppilaalta J. L. Runebergilta juhlarunon. Runeberg kuitenkin kieltäytyi, mutta ehdotti runon tilaamista Topeliukselta, jolle "kirjoittaminen oli niin helppoa". Topeliuksen seitsensäkeistöinen runo julkaistiin vuonna 1864. Kymnasistit pyysivät nyt Collania säveltämään runon. Collanin sävellys painettiin vuonna 1866 ja siitä tuli erittäin suosittu.

Topeliuksen runo oli ruotsinkielinen. Sen useammistakin suomennoksista elämään on jäänyt *Alpo Noposen* (1862–1927) vuonna 1898 kirjoittama. Noponen oli savolainen, Rantasalmella syntynyt, mutta pääosan elämäntyöstään Helsingissä tehnyt kansakoulunopettaja. *Kansallisen elämäkerraston* vuonna 1932 ilmestyneessä IV osassa kerrotaan, että monessa mukana ollut "Noponen oli kansakoululaitoksemme viime vuosikymmenien kykenevimpiä, uutterimpia ja tarmokkaimpia työmiehiä, joka kynti sarallaan, millä alalla hän liikkui, mitä syvimät vaot, joista kohosi satoisa vilja."

Lähteitä

Reijo Pajamo: *Maakuntalaulumme*. WSOY 1987.

Sulho Ranta (toim.): *Suomen säveltäjiä*. WSOY 1945.

Kansallinen elämäkerrasto I–V. WSOY 1927–1934.